

რუსუდან ზეკალაშვილი

უცნობი ნაშრომი ქუთაისელ ებრაელთა მეტყველების შესახებ

ქართველ ებრაელთა მეტყველება ენათმეცნიერული თვალსაზრისით უაღრესად საინტერესო ფენომენია, რადგან მასში გაერთიანებულია როგორც შესაბამის რეგიონში გავრცელებული დიალექტის, ასევე მხოლოდ ქართველი ებრაელების მეტყველებისთვის დამახასიათებელი საერთო ნიშნები. სამწუხაროდ, თავის დროზე სათანადოდ არ შეუსწავლიათ ეს მეტყველება, ახლა კი ძალზე ძნელია ენობრივი ანალიზი, რადგან ცოცხალი მეტყველების ნიმუშები ან ჩანაწერები მცირეა, ხოლო ისრაელში (ან სხვა ქვეყნებში) წასული ქართველი ებრაელობა კომპაქტურად არ ცხოვრობს. რაც შეეხება ახალ თაობას, ძალზე ცოტამ იცის ქართული, ცხადია, დიდია ივრითის გავლენა ქართულად მოლაპარაკე ებრაელთა მეტყველებაზე, დაჩქარებულია ინტეგრაციისა და ასიმილაციის პროცესი¹.

ქართველ ებრაელთა მეტყველება, როგორც ქართულენოვანი კუნძული ივრითის გარემოცვაში და მისი ცვლილებები ამ გარემოში ზოგადლინგვისტური თვალსაზრისითაც უნიკალური მოვლენაა. ზეპირმეტყველების ნიმუშები უაღრესად ფასებულია დიალექტოლოგიური კვლევებისთვის, თუმცა ჯერ კიდევ გადასაწყვეტ პრობლემად მიიჩნევენ, რას მიეკუთვნება ქართველ ებრაელთა მეტყველება — ცალკე დიალექტს თუ ქართული ენის ამა თუ იმ დიალექტის განშტოებას.

ამიტომ საინტერესოა ყველა მასალა, რომელშიც შესწავლილია ქართველ ებრაელთა მეტყველება. მათ შორის უნდა დავასახელოთ დღემდე უცნობი გამოუქვეყნებელი ნაშრომი, შესრულებული 1959 წელს ქუთაისის პედინსტიტუტის მე-5 კურსის სტუდენტ ისაკ შამელაშვილის² მიერ (ხელმძღვანელი: ენათმეცნიერი, ქუთაისის პედინსტიტუტის ქართული ენის ლექტორი ქეთევან ძოწენიძე). სავარაუდოდ, ის მოხსენებდა იყო წაკითხული სტუდენტთა სამეცნიერო კონფერენციაზე დასახელებულ წელს.

ისაკ შამელაშვილის ხელნაწერი ენება ქუთაისში მცხოვრებ ქარსკვლავ ებრაელთა მეტყველებას და დახასიათებულია მისი ფონეტიკური, მორფოლოგიური, სინტაქსური და ლექსიკური თავისებურებები.

¹ ამ ბოლო დროს ისრაელში გამოქვეყნდა საინტერესო ნაშრომები ივრითზე (ან ინგლისურად) ქართველ ებრაელთა მეტყველების შესახებ, მაგრამ ჩვენთვის ისინი მიუწვდომელია. ეს კვლევები ეყრდნობა ტექსტებს, რომელთა გაცნობა ქართველი ენათმეცნიერებისთვის უაღრესად საინტერესო იქნებოდა.

² ისაკ შამელაშვილმა სკოლა წარჩინებით დაამთავრა სამეგრელოს სოფ. ბანძაში, შემდეგ, 1959 წელს, ასევე წარჩინებით დაამთავრა ქუთაისის პედაგოგიური ინსტიტუტის ისტორია-ფილოლოგიის ფაკულტეტი; იყო ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორ რაფიელ შამელაშვილის ძმა. მცირე ხანს მუშაობდა ქუთაისის ერთ-ერთ სკოლაში ქართულის მასწავლებლად, მაგრამ, სამწუხაროდ, დაიღუპა ძალზე ახალგაზრდა, 1962 წელს, ავიაკატასტროფაში.

ნაშრომის **შესავალში** საუბარია საქართველოში ებრაელთა დასახლების, ცხოვრებისა და საქმიანობის შესახებ, მოყვანილია **ილია ჭავჭავაძისა** და **ზაქარია ჭიჭინაძის** საინტერესო მოსაზრებები ქართულ-ებრაული ურთიერთობების შესახებ. შემდეგ მოყვანილია **ს. მაკალათიას** შეხედულება წარსულში ებრაელთა და ქართველთა შორის საყოფაცხოვრებო ურთიერთობასა და ხანგრძლივ კულტურულ-სოციალურ კავშირზე (იხ. რ. თავდიდიშვილი, 1940, რედაქტორის წინასიტყვაობა, გვ. 5).

ხელნაწერში აღნიშნულია, რომ კვლევა, ძირითადად, ეყრდნობა ავტორის მოპოვებულ მასალას, ჩაწერილ ტექსტებს, გამოყენებულია რ. თავდიდიშვილის ჩაწერილი ტექსტებიც. სამწუხაროდ, ეს მასალა ნაშრომს არ ახლავს და სამუდამოდ დაკარგულია. დებულებების განსამტკიცებლად ისაკ შამელაშვილს გამოყენებული აქვს **არნ. ჩიქობავას**, **ვარ. თოფურიასა** და **ქ. ძოწენიძის** მნიშვნელოვანი ნაშრომები (არნ. ჩიქობავა, 1923-24; მისივე, 1925; მისივე, 1926; მისივე, 1936; მისივე, 1937; ვარ. თოფურია, 1923-1924; ქ. ძოწენიძე, 1953).

აღსანიშნავია, რომ ნაშრომში გარკვეული ენობრივი მოვლენები დაკავშირებულია ქართული ენის სხვა დიალექტებში დადასტურებულ მსგავს მოვლენებთან.

ძირითად ნაწილში გაანალიზებულია უშუალოდ ქართველ ებრაელთა მეტყველებაში დადასტურებული **ფონეტიკური, მორფოლოგიური** და **სინტაქსური მოვლენები**, საუბარია დერივაციისა და ლექსიკის შესახებ.

ფონეტიკური მოვლენები

ისაკ შამელაშვილის ნაშრომში ყველაზე ვრცლად და ღრმად გაანალიზებულია ფონეტიკური მოვლენები, გამოყოფილია **ასიმილაციის, დისიმილაციის, მეტათეზისის, ბგერათა დაკარგვისა** და **ბგერათა მონაცვლეობის** შემთხვევები სათანადო საილუსტრაციო მასალის მოშველიებით, სიტყვის **მანვილისა** და **ინტონაციის** სპეციფიკა კითხვით წინადადებაში.

აღნიშნულია: “არსებითი სახელის ბოლოკიდური ხმოვნის შემდეგ მოხვედრილი სახელობითი ბრუნვის -**ი** **ე**-ის აკუსტიკურ შთაბეჭდილებას ტოვებს, ჩვეულებრივ კი სრული **ი** აღინიშნება (ბარბალე-ი, მაია-ი, პელაგია-ი და სხვ.)” (ი. შამელაშვილი, 1959, გვ. 3).

ზემოიშვრულის მსგავსება დადასტურებულია **პროგრესული ასიმილაციის** სიჭარბითაც რეგრესულთან შედარებით.

მოყვანილია თანხმოვანთა შორის **ასიმილაციური დაყრუების** მაგალითები: **დ** → **ტ**: კტარი, სიკვტილი; დამიწყტა, მოწყტა; **დ** → **თ**: მოხთა, წახთა; შემოხვთა, შემიხვთერე, დახვთენ; მონახთომი (მონახთომო, მოხვთი); გამოჩთა, ჩაფიქრთა, ჩატუცქთა, აღმოჩთა, გაქურთა, ვაჟკაცთება; **ბ** → **პ**: ტკპილი; **ბ** → **ფ**: მოთფინება...

რეგრესული ასიმილაცია: რიპკა, ტაპაკი, საპჭო, ყმაყოფილი, ხვთიანი, ხვთაება, რაძაღა.

ასიმილირებულია ზმნის ობიექტური პირის პრეფიქსებიც: **გ**- ყრუ ბგერის გავლენით იქცევა **ქ**-დ: ქყავსე, მოქშორდა, დაქწყველა, დაქშუბა, დაქრჩა; **გვ** → **ქვ**: დაქვეხო და სხვ.

მომდევნო მჟღერი თანხმოვნის გავლენით III პირის ობიექტური პირის პრეფიქსი **ს**- იქცევა **ზ**-დ ან **შ**-დ: მიზღვეს, მიემზგავსა... შჭამს, შჯობს. შშხამავს...

ავტორის აზრით, ქუთაისელ ებრაელთა მეტყველებაში ნაკლებად გვხვდება ქვემოიმერულისთვის დამახასიათებელი ნაწილობრივი ასიმილაცია ხმოვნებს შორის. ამ მხრივ მსგავსება დადასტურებულია არა იმერულთან, არამედ აღმოსავლეთ საქართველოს ბარის კილოებთან: ამოიქარგა, ამოიტანა, ამოიჭრა, ამოისუნთქა, ამოიღო (ი. შამელაშვილი, 1959, გვ. 5; შდრ., ქ. ძოწენიძე, 1953, გვ. 71), მაგრამ გავრცელებულია **სრული ასიმილაცია** ზმნებთან მე-3 სერიის მე-2 თურმეობითში:

- ა** → **ე**: ეყყენებინა, ეყყვანა, ეენტო, ეექერცლა, ეეთვალეირებინა...
- და** → **დე**: დეელუბა, დეეფქვა, დენახა, დეეწერა, დენტო, დეეძინა...
- გა** → **გე**: გეეკრიფა, გეეთქვა, გეელვიძა, გეენტო...
- წა** → **წე**: წეეგო, წეეტება, წეექცია, წეეჩხუბა...
- ჩა** → **ჩე**: ჩეეყვანა, ჩეეგლო, ჩეეჩხო, ჩეერთყა...
- მო** → **მე**: მეუკეტეს, მეუტანონ...
- მო** → **მე**: მეეკლა, მეენდომებია, მეეგო, მეერთყა, მეექრა...

დადასტურებულია **გამო-**, **ჩამო-**, **ამო-**, **შემო-** ზმნისწინების სახეცვლილება: **გამო-**, **ამა-**, **ჩამა-**, **შემე-**: შემემელე თავზე; შემეეთრიე სახში; ამამავალი მზეა; გამამცემელი მუუკეტა; ჩამამეთხოვე, თუ კაცი ხარ (ი. შამელაშვილი, 1959, გვ. 5-6).

ისაკ შამელაშვილის დაკვირვებით, “ქუთაისში მცხოვრებ ებრაელთა მეტყველებაში **მო-** ზმნისწინი **მა-**ს სახით გვევლინება იმ შემთხვევაში, როცა მოსდევს სონორი **მ-**: მამიკეტა, მამიტანა, მამიქვავეთ, მამეცით, მამყარეთ, მამითრიეთ, მამიშავე, მამითავე და სხვ.” (იქვე, გვ. 5). როგორც ცნობილია, ეს მოვლენა ბუნებრივია ზემოიმერულ კილოკავში ამავე პოზიციაში — როდესაც მას მოსდევს პირველი ობიექტური პირის ნიშანი, მ-, ხოლო ქართული ენის აღმოსავლურ დიალექტებში (ხევსურულში, ფშაურში, ქართლურში, კახურში...) — ა-, ი-, უ-, ე-, მ- პრეფიქსების წინ (შდრ., ბ. ჯორბენაძე, 1989, გვ. 19).

ხელნაწერში განხილულია **დეზაფრიკატიზაციის** ნიმუშები: დეგესტრო, დაგასტრო, გასტორდა, გასტეთა...

სონორ ბგერებში **დისიმილაციის** მაგალითებად დასახელებულია: სიმტერით ვერაფელი გიქენი; ვაჭრებ არაფელი გაუვიდავე; არ ჭამე წრეული; ნაკრული გული გამიმზიარულე; კაცი რო თვრება, პირველად ბურბულია...

მეტათეზისი: დიდი სინდინდრე (სინდინდრე) დააგროვა; შვილო, როგორც ღვინოა ძრიელი, ისე იდრიელი; კაი სურიელი ვიყიდე; სიზმარი ნავხე; გელირსა რქმის ხელით დამარხვა და სხვ.

ისაკ შამელაშვილი ასახელებს **ბგერათა დაკარგვის** (სონორი **მ, რ, ლ-**ის, **ვ-** და **ჰ-**სი) მაგალითებს: ტერი, წვანე, კტარი (შენ კვდარ დადგა ნათელი), თვარე, მოაბძანე, მობძანება, მეცეცხური, გასაზღელი, პჭალები, ზღის... გალიგდა, პატისადები, ულაში... აერი, ექტარი, ავა...

ავტორს დასახელებული აქვს **ბგერათა მონაცვლეობის** ბევრი შემთხვევა, როცა სონორი ენაცვლება სონორს (**მ/ნ, ლ/ნ, მ/რ, ლ/რ**), სონორი — მჟღერ ბგერას (**მ/ბ**), სპირანტი — სონორს ან მჟღერ ბგერას (**ვ/მ, ვ/ბ**):

- მ/ნ**: ნეფე, ნეფე-დედოფალი; **ლ/ნ**: ხენმწიფე (ხენწიფის შვილი), რომენი;
- რ/მ**: ცხვიმ-პირი; **რ/ლ**: დაკეთლუანდი (დაკეთროვანდი);
- მ/ბ**: **ბრავალ** ასეთ დღეს დაასტროს ღმერთმა; **ვ/ბ**: საბარცხალი, თებზი, პარასკები, ბებრი (ბებრათ მაქ — ბევრი არა მაქვს რაო);

ვ/მ: ნამთი, მამნებელი, მემნე, სამსე, ამსო... (ასე ამსო შენი უბე);

ს/შ: შამუელი (სამუელი), იერუშალაიმი; **ს/ძ:** ძიმწარე; **ღ/ყ:** ლუყლუყი, მალუყლუყებელი...

ბგერათა **კომპლექსის** ცვლა: სახელუანი, ითხუა (**ოვა** → **!ოა** → **უა**) (ი. შამელაშვილი, 1959, გვ. 6-7).

ფონეტიკური პროცესების ანალიზის დროს ავტორის მსჯელობაში საინტერესოა დაკვირვება, რომ ქუთაისელ ქართველ ებრაელთა მეტყველებაში დადასტურებულია როგორც ქვემოიმერული, ისე ზემოიმერული კილოკავების, ზოგჯერ კი აღმოსავლეთ საქართველოს დიალექტებისთვის დამახასიათებელი ფონეტიკური პროცესები.

აღსანიშნავია **მახვილისა** და **ინტონაციის** საკითხის წინ წამოწევა. ავტორის მოსაზრება, რომ ებრაელთა მეტყველება განსხვავდება კითხვითი წინადადების მელოდიურობით სალიტერატურო ქართულის აღმავალი ინტონაციის ნაცვლად (გააკეთე? შენთან წამოვიდა?): “პირდაპირ მახვილი ეცემა კითხვითი წინადადების ბოლო სიტყვის უკანასკნელ მარცვალს, თუ წინადადებაში კითხვითი სიტყვა არაა: გუშინ დაუჭირიავე? წყალი მოიტანავე? (ი. შამელაშვილი, 1959, გვ. 7)³.

მაგრამ თუ წინადადებაში **კითხვითი სიტყვაა**, მაშინ მახვილი ამ უკანასკნელზეც მოდის და ბოლო სიტყვის უკანასკნელ მარცვალზე: **როდის წავიდა? სად დაიკარქა? როდის არიან მოსვენებულნი?**” (იქვე, გვ. 8).

აღსანიშნავია დაკვირვება ბოლო ხმოვანი **ბგერის გაჭიანურებაზე**, როდესაც სიტყვა ჩაკითხვისთვისაა გამოყენებული: **მართლაა? უთქვიავე? შენმაა? იცოცხლაა?**

II. მორფოლოგიური მოვლენები

მორფოლოგიური მოვლენებიდან გამოყოფილია სახელთა ბრუნების რამდენიმე სპეციფიკური შემთხვევა: **სახელობითში** ხმოვანფუძიან საკუთარ სახელებზე **ი-ს** ან **ე-ს** დართვა: ბარბალეი, დავითოი, სარაე...

მიცემითი ბრუნვის ნიშნის დაკარგვა: მარტოხელამ **შვილებ** რა უყო; კაი მიეცა მაგის **გვარ** და **ჯილაგ**; **გულ** არ მიაკარო სევდა; **დვიძლ** ვიტკენ...

მართებულადაა ხაზგასმული მსგავსება **კახურსა** და **ქიზიყურთან**, დამოწმებულია არნ. ჩიქობავას ნაშრომი (იხ. არნ. ჩიქობავა, 1925, გვ. 66-67; მისივე, 1937, გვ. 66-67). აღსანიშნავია რ. ენობის ნაშრომი⁴, რომელშიც ავტორი ქართველ ებრაელთა მეტყველებაში გამოყოფს **ს-** ბგერის დაკარგვის შემთხვევებს არსებით სახელებსა და ნაცვალსახელებში **ქვემდებარის, დამატების** ან **გარემოების** როლში ორივე რიცხვში, სხვათა სიტყვის **-ო** ნაწილაკის წინ.

³ სხვადასხვა ტიპის წინადადების სპეციფიკური ინტონაცია შეისწავლა რუბენ ენუქაშვილმა. მისი აზრით: დასავლეთ საქართველოს ებრაელთა მეტყველების ინტონაციური თავისებურებები “ამ მეტყველების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი “საცნობო“ ნიშანია, და იგი რიგ შემთხვევაში არსებითად განსხვავდება ადგილობრივ მცხოვრებთა ინტონაციისაგან” (რ. ენობი, 2011, გვ. 28).

⁴ იგივე შეხედულება გამოთქმული აქვს რ. ენუქაშვილს, რომელიც იმომწმებს ბ. ჯორბენაძის მოსაზრებას მსგავსი მოვლენის შესახებ ქართული ენის სხვა დიალექტებში (რ. ენობი, 2011, გვ. 32; შდრ., ბ. ჯორბენაძე, 1998, გვ. 550-552); საინტერესოა გერშონ ბენ-ორენის დაკვირვებაც **-ს** ბგერის დაკარგვის შესახებ (ვიმოწმებთ რ. ენობის ნაშრომის მიხედვით: გ. ბენ-ორენი, 1993, გვ. 83).

ი. შამელაშვილის ხელნაწერ ნაშრომში განხილულია ემფატიკური ა-ს ჩანაცვლების შემთხვევები -ი ხმოვნით **ნათესაობით** ბრუნვაში: ე ქალი ვისია? მეზობლისი; რამდენი წლის ხარ? თვრამეტისი; დღევანდელისი, ყმაყოფილი ხარ? დღევანდელისი?

საყურადღებოა -დ-ს დაკარგვა ვითარებითში -იან სუფიქსიან სახელებში: გაწყვიტა დღეიან-ბუდიანა; გაანდიდრა შვილ-მამავლიანა; სხვებიან-თავიანა დაიღუპა.

წოდებითში ყველა ტიპის საზოგადო და საკუთარ სახელთან -ო ნიშანი გამოიყენება: დედაო ჩემო, მომხედე შენ შვილ; გაბრიელო, გაუკეთე ისი.

განხილულია ასევე **ორმაგი მრავლობითისა** (ჩემი დანები წასულან; კარქ ქმანებ ჩხუბი არ მოუთავე) და **ზოგი თანდებულის** შეცვლილი ფორმების გამოყენების შემთხვევები: **-თვის** → **-თვის**: “ვაი ჩემთვის, მზითვეი შუაზე გემეყო; იყავი სახელუანი ქალი თემისა და ქვეყნისთვისაო; არც ისე ქალისთვისაო, იმ კარქი მოყვრისთვისაო, არც ისე მოყვრისთვისაო, იმ კარქი მოდგმისთვისაო; **-მდის** → **-მდინ**, **-მდე** → **-მდის/-მდისინი**: სახლამდინ ფეხით ვიარე; სახლამდისინი 15 კმ-ია; უკუნისამდისინი გამყოფოს გამჩენმაჲ (ი. შამელაშვილი, 1959, გვ. 9-10).

ავტორის ყურადღება მიქცეულია **ნაცვალსახელთა განსხვავებულ ფორმებზე**: მაგალითად, პირის ნაცვალსახელები **შენე, ჩვენე, თქვენეს** სახით: შენე არ ხარ ჩემზე დიდი? არ შეგიძვრეს ახლა შენე ეშმაკეული; არ დაგეწვას თქვენე პირი. ჩვენე ჩვენი საქმე მოვათავეთ⁵.

III პირის ნაცვალსახელი ის **ისი** ფორმით: წავიდა ისი? ყოლიფერ წაგაგებინებს ისი; უნდა ქქონდეს ისი...

ზმნა

ზმნური ფორმების სპეციფიკიდან გამოყოფილია **-ავ** თემის ნიშნის ჩანაცვლება **-ამ** ფორმით: ხედამს, ერთმანეთის შესაფერი არიან; გულ მოგიკლამ; ლოცვა სანთელ შევწირამ; ხორც არ დაგკაპილამ; ზეით დაცურამდენ; ჩვენზე დიდები გვყლაპამდენ.

ამ-ის გამოიყენება მარტივფუძიან და ფუძედრეკად ზმნებთან: დავწერამ და გამოგიგზავნი; ვწერამ ახლა; შაბათ ვერ გავტეხამდი; სახეს იგლეჯამდა, ბაწარ გრეხამდა;

ებ/ევ ან **ევ/ებ**: ე პური გექმევა; ყველა ამას აკურთხევენ...

ნ- ბვერის ჩაროფი **თურმეობით** II-ში **-ა** სუფიქსის წინ: მოებარნა ი წყეულ(ს); გეყიდნა ნახევარ ფასში...

განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია ისაც შამელაშვილის მოსაზრება **-ვე** ნაწილაკის ფუნქციების შესახებ⁶. ავტორი **-ვე** ნაწილაკს უკავშირებს ქართული ენის რამდენიმე დიალექტში გავრცელებულ **-ყე-** ნაწილაკს და მიიჩნევს მას ირიბი და პირდაპირი ობიექტების მრავლობითობის ნიშნად, ინვერსიულ ზმნებთან კი — რეალური ობიექტისად. ავტორს მოჰყავს ამ ნაწილაკიანი ზმნები ქუთაისელ ქართველ ებრაელთა მეტყველებიდან **წყვეტილსა** და II **კავშირებითშიც**, ხოლო **აწმყოში** — **-ე**-ს სახით (**ვ-**

⁵ ნაცვალსახელთა ეს ფორმები დასტურდება ზემოიშვრულ კილოკავში (იხ. ქლც).

⁶ ამ ნაწილაკის იგივე ინტერპრეტაცია შემოგვთავაზებს რ. ენუქაშვილმა და ნ. სურმაკამ (რ. ენუქაშვილი, 2005, 153-182; ნ. ს

დაკარგული ვარიანტი): “**ვე** თავისი ფუნქციით ისეთივეა, როგორც **-ვე** ნაწილაკი რაჭულში, ფერეიდნულში, ზემოიმერულსა და სხვა დიალექტებში” (ი. შამელაშვილი, 1959, გვ. 11).

ა) **იზიბი დამატების** მრავლობითობის ნიშანი: **ვატარებინევე** ი საწყლებ ზურგით; მას უკან ბარე სამჯელ **შევზვდივე** და თავ-ბედი **ვაწყველინევე**; კაი საქმეები **შეუზ(ვ)თირევე**; ნუ გაუთამამდებევე იმათ.

ბ) **პირდაპირი ობიექტის** მრავლობითობის ნიშანი: **გაბერტყევე**, **გალახევე**, **დაიჭირევე** და **წამომყვანევე** მა ოხრის შვილები; **გავგზავნევე** და **სალამომდისინი** არ მოვლიან...

გ) **ინვერსიულ ზმნებთან** — რეალური ობიექტის მრავლობითობის ნიშანი: ბებრი ქონება **აქვე** (**აქვსვე**); რწყვილი ვაჟიშვილი **ჰყავდავე**; სასამართლოში, იცოცხლე, კი **უთქვამსვე** (შეიძლება იქნეს — **უთქვამსვე**).

შენიშნულია ასევე, რომ “თუ I სერიაში **-ვე** სუფიქსი ან თემის ნიშანი მოუდის ზმნას, მაშინ **-ვე** ნაწილაკის თანზმონითი ელემენტი **ვ** იკარგება და რჩება **-ე** ობიექტის მრავლობითობის გამოსახატავად: ვინ რას **აქმევსვე** იმათ; ვინ **ატრევსვე** ახლა; ვის **გინამსვე** ჩემი ცოლი; ნეტავი **გაუკეთებდესვე**...

ასეთი **-ე** წყვეტილშიც დაერთვის ზმნას მრავლობითობის ზედმიწევნით გამონათვის მიზნით: იყიდესვე სახლი; ივაჭრესვე ბლომათ...

შესაძლებელია **ირ. დამატების** მრავლობითობა კავშირებითშიც **-ემ** გამონათოს: **წაოლოსვე**, **მიუტანოსვე** ი კაცებ საქმელი (იქვე, გვ. 11-12).

ზმნების თავისებური წარმოების ნიმუშებად დასახელებულია: **დაკეთლუანდი** ავი კეთლუანებით; **დატკბით**, **დატკბით**, **დაიამდით** (=სიამე); თლათ არ გაღორდა ი კაცი, ყველა **დაკბილა**?! რამე გამოსარჩენ მეელით ი კაციდან და **ანამუსიანებთ**; რავა აცეკვდება პატარა ბალანასავით; ასე უკულმა არონე იმისი ოჯახი; **დავწვილშვილდი** — დავიწვიე, **დავფსხვილშვილდი** — ავიწვიე...

დასახელებულია **ზმნიზედათა** რამდენიმე განსხვავებული ფორმა: **აქანა**, **იქინა**, **ზეით**, **ქვეით**: **აქანა** ექამა აწი ი მამაცხონებულ; **აქანა** ჩამამიტანე; **ზეით** ჩამამიკიდე; **ქვეით** შემხვთი;

“**სხვიმის**”: **სხვიმის** ჩამამივიდოდა დაკაპანებული (=დატვირთული, სავსე); **სხვიმის** არ იცოდა;

წარეუკან (წინათ ზმნიზედის ნაცვლად): **წარეუკან** ვხვდებოდი და ვესალმებოდი. **წარეუკან** ღლებში აღარ მინახავს;

მიზღღემჩი/მიღღემჩი: **მიზღღემჩი** არ მიქურდნია; **მიზღღემჩი** არ წავსულვარ და სხვ. **მიღღემჩი** არ ვწუნობდი;

“**გვერჩი**”: **გვერჩი** მიუჭდა (ი. შამელაშვილი, 1959, გვ. 13).

IV. სინტაქსი

ხელნაწერში გამოყოფილია მხოლოდ რამდენიმე სინტაქსური მოვლენა:

ქვემდებარე-შემასმენლის რიცხვში შეთანხმება სიმრავლის გამომნათველ სიტყვებთან: სამივე **ქალიშვილები** უკულმართები იყვენ; ყველა **კაცები** ტიროდენ; ბებრი **მტრები** ყამდავე...

სინეზისი (შინაარსობრივი შეთანხმება):

ჩამაათი თორას **კითხულობდენ**; **სუყველაკანა** **ტიროდენ**; **მინიანი** **ლოცულობდენ** (მინიანი =ათეული, მლოცველთა ჯგუფი, ათი კაცისაგან შემდგარი); **გასწიეს** სამივემ ერთად უცხო ქვეყანაში...

ლექსიკა ძალიან მოკლედაა განხილული და ხაზგასმულია უარგონების სიჭარბე ქართველ ებრაელთა მეტყველებაში.

ნაშრომის **დასკვნაში** ვკითხულობთ: “წარმოდგენილი მასალების თანახმად, ნათელია, რომ ქუთაისელ ქართველ ებრაელთა მეტყველებაში იმერული კილოსათვის ნიშანდობლივ ენობრივ მონაცემებთან ერთად გვხვდება რიგი მორფოლოგიურ-სინტაქსური მოვლენებისა, რომელთაგან ზოგი აახლოებს და ზოგიც განასხვავებს მას ქართული დიალექტებისგან” (ი. შამელაშვილი, 1959, გვ. 15).

დასასრულს გამოთქმულია ავტორის საყურადღებო მოსაზრება: “ბოლოს გვებადება ასეთი კითხვა: საინტერესოა, რით აიხსნება ის, რომ ქუთაისში მცხოვრებ ებრაელთა მეტყველება ასე ძლიერ განსხვავდება ქუთაისში მცხოვრებ ქართველთა მეტყველებისაგან?”

ჩვენი აზრით, ამ საკითხს ნათელს მოჰფენს, ერთი მხრივ, საქართველოს სხვა რაიონებსა და სოფლებში მცხოვრებ ებრაელთა მეტყველების თავისებურებათა შესწავლა და, მეორე მხრივ, დასავლეთ საქართველოს რაიონებში მცხოვრებ ებრაელთა მეტყველების გაცნობა საშუალებას მოგვცემს საკითხის განზოგადებისათვის ამ ასპექტში” (ი. შამელაშვილი, 1959, გვ. 15).

განხილული მცირე გამოკვლევა შესრულებულია იმ დროს, როცა ჯერ კიდევ არ არსებობდა ბევრი ფუძემდებლური სამეცნიერო ნაშრომი ქართულ დიალექტოლოგიაში. ამდენად, განსაკუთრებით ფასეულია ავტორის მოკრძალებული ინტერპრეტაციები და პარალელები ქართული ენის სხვა დიალექტების მსგავს მოვლენებთან.

როგორც ჩანს, ხელნაწერში ჩამოყალიბებული მოსაზრებები ერთგვარი წინასწარი მონახაზი უნდა ყოფილიყო დიდი ნაშრომისა, რომლის დაწერაც ახალგაზრდა ნიჭიერ მკვლევარს არ დასცალდა.

დამოწმებული ლიტერატურა

გ. ბენ-ორენი, 1993 — გ. ბენ-ორენი, ქართველ ებრაელთა მეტყველების სპეციფიკური თავისებურებანი, სადოქტორო ნაშრომი, იერუსალიმის ებრაული უნივერსიტეტი, 1993.

რ. ენოხი, 2005 — რ. ენოხი (რ. ენუქაშვილი), ქართველ ებრაელთა მეტყველების რამდენიმე სპეციფიკური თავისებურება ქუთაის-ბანძის რეგიონის ებრაელთა მეტყველების მაგალითზე: მორეშეთ ისრაელ (ებრაული მემკვიდრეობა), 2005.

რ. ენოხი, 2011 — რეუვენ ენოხი (რუბენ ენუქაშვილი), ქართული დიალექტოლოგიის საკითხები — შენიშვნები ქართველ ებრაელთა სამეტყველო ინტონაციის შესახებ: ბილინგვური განათლება 2011.

<http://www.bilingualeducation.ge/articles/id/131>

რ. თავდიდიშვილი, 1940 — რ. თავდიდიშვილი, ეთნოგრაფიული ნარკვევი ქუთაისელ ებრაელთა ძველი ყოფა-ცხოვრებიდან, თბილისი, საქართველოს სამხარეთმცოდნეო საზოგადოების შრომები (წინასიტყვაობა და რედ. ს. მაკალათია), თბილისი: ტექნიკა და შრომა, 1940.

ვ. თოფურია, 1923-1924 — ვ. თოფურია, ორმაგი უარყოფა ქართულში: ქართული საენათმეცნიერო საზოგადოების წელიწდული, I-II, 1923-1924 (იხ. ვ. თოფურია, შრომები, ტ. 2, ობ., 2002).

ნ. სურმავა, 2014 — ნ. სურმავა, -ვე ნაწილაკის უცნობი ფუნქციისათვის ქართველ ებრაელთა მეტყველებაში: არნ. ჩიქობავას საკითხავები, 2014, XXV <http://www.ice.ge/new/pages/inst/confer/Chiqobavas%20sakitkhavebi/XXV.pdf>.

ქდკ — ქართული დიალექტური კორპუსი: <http://www.mygeorgia.ge/GDC/About.aspx>

ი. შამელაშვილი, 1959 — ი. შამელაშვილი, ქუთაისში მცხოვრებ ქართველ ებრაელთა მეტყველება (ხელნაწერი), 1959 წლის 19 მარტი.

არნ. ჩიქობავა 1923-1924 — არნ. ჩიქობავა, ყე ნაწილაკი ფერეიდნულში და მისი მნიშვნელობა გრამატიკა-ლოლიკის ურთიერთობის თვალსაზრისით: ქართული საენათმეცნიერო საზოგადოების წელიწადი, I-II, ტფილისი, 1923-24.

არნ. ჩიქობავა, 1925 — არნ. ჩიქობავა, გარე-კახეთი დიალექტოლოგიურად (უშუალო დაკვირვებანი): კრებული “არილი“, მიძღვნილი ივ. ჯავახიშვილისადმი, თფილისი, 1925, 13-4.

არნ. ჩიქობავა, 1926 — არნ. ჩიქობავა, ფერეიდნულის მთავარი თავისებურებანი (ტექსტებითურთ): ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბე, XII, ტფილისი, 1926.

არნ. ჩიქობავა, 1936 — არნ. ჩიქობავა, ჭანურის გრამატიკული ანალიზი ტექსტებითურთ, ტფილისი, 1936.

არნ. ჩიქობავა, 1937 — არნ. ჩიქობავა, ს ბგერის დასუსტება ქიზიყურში: ენიმკის მოამბე, ტ. I, ტფილისი, 1937.

ქ. ძოწენიძე, 1953 — ქ. ძოწენიძე, ზემოიმერული კილოკავი: ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, ტ. XI, 1953.

ბ. ჯორბენაძე, 1989 — ბ. ჯორბენაძე, ქართული დიალექტოლოგია, I, თბ., 1989.

ბ. ჯორბენაძე, 1998 — ბ. ჯორბენაძე, ქართული დიალექტოლოგია, II, თბ., 1998.

RUSUDAN ZEKALASHVILI**UNKNOWN WORK ABOUT THE SPEECH OF JEWS
FROM KUTAISI**

Georgian Jews' speech from linguistic point of views is considered to be the most interesting phenomena, as it combines both dialectical speech of relevant region and common characteristic signs of speech of Georgian Jews. Unfortunately, Georgian Jewish speech wasn't studied relevantly from the starting point. Therefore all the works dedicated to this issue is very important.

We should mark the unknown manuscript (1959) about Georgian Jews from Kutaisi, written by philologist Isak Mikhel Shamelashvili (already expired) who was doing his fifth year at pedagogical institute of Kutaisi at that time (the supervisor of the work was Dr. Ketevan Dzotsenidze.)

This manuscript refers to the speech of Jews lived in Kutaisi and is characterized by its phonetic, morphological, syntactic, and lexical features. From phonetic occasions the author reviews assimilation, dissimilation, Meta thesis, losing of sounds and alternation, uses relevant illustration materials for discussion, briefly analyses the specifics the stress and intonation in interrogative sentence.

From morphological cases the matter of attention is observation on the noun cases: adding "i" on sound bases in nominative case, losing "s" in dative case, replacing emphatic "a" by "i" vowel in genitive, the author reviews the usage of prepositions - tvin, -(id)gan, -(mdin/-mdisin and different forms of pronouns (shene, chvene, tkvene, isi), specifics of verb forms (replacing theme signs -am and -ev in the place of -av and -eb, enrolling "n" sound in may + simple infinitive.

Most valuable is the idea about verb particle -ve(-e) functions and it's considered as a sign of plurality of subject or an object.